

LENJINOVA TEORIJA IMPERIJALIZMA U SAVREMENIM USLOVIMA

Lenjinov stvaralački genije obogatio je marksizam na teorijskom i praktičnom planu. Gotovo da nema oblasti iz bogate riznice marksizma gde Lenjin nije kvalitativno doprineo njegovom daljem razvoju. Filozofski materializam, materijalističko shvatanje istorije, ekonomsko učenje, klasna borba i taktika klasne borbe proletarijata, socijalizam i diktatura proletarijata — su nerazdvojne komponente Marksove teorijske i praktične delatnosti, koje su konzistentno koncipirali u kvalitativno novom pogledu na svet — marksizmu. Ali ova prostrana polja Marksove misaone i revolucionarne delatnosti su predstavljala i preokupaciju celokupne stvaralačke delatnosti Lenjina. Shvatajući duboko sуштинu i sve fineze Marksovog revolucionarnog učenja, Lenjin je Marksuvu teoriju podigao na viši stepen gotovo u svim njenim domenima. Ali, ne samo to. Lenjin je polazeći od Marksovog revolucionarnog učenja, uspeo da izvojuje prvu socijalističku revoluciju i time otvorio novu etapu u razvoju čovečanstva. Lenjin je sagoreo u borbi za novo društvo posvećujući mu sve svoje misli i akcije. Zbog svega toga nauka Lenjina uvršćuje u klasične marksizma a nov pogled na svet, novo shvatanje sveta naziva marksizmom—lenjinizmom.

Fundamentalnom delu Marksove teorije — ekonomskom učenju, Lenjin je dao značajan doprinos. Lenjin je dalje razvio Marksovo učenje o zemljišnoj renti i putevima razvitka poljoprivrede. Lenjin je detaljno objasnio proces pretvaranja sitne robne proizvodnje u kapitalističku. Lenjin je, razvijajući i usavršavajući Marksovo učenje o prelaznom periodu i izgradnji socijalizma, ne samo teorijski razmatrao ekonomiske i druge probleme novog društvenog poretku, već je i na delu, aktivno učestvujući u stvaranju ekonomске osnove novog društva trasirao njegov razvojni put. Na toj osnovi Lenjin je dao poseban — od neprocenjive vrednosti — doprinos razvoju ekonomске teorije i prakse socijalizma.

Isto tako, značajno mesto pripada Lenjinu u tumačenju i daljem razvoju Marksove teorije društvene reprodukcije i sa njom tesno povezanom, teorijom realizacije i kriza hiperprodukcije.

No, bez sumnje, najveći teorijski prilog „najdubljoj, najsvestranoj i najpodrobnoj potvrdi i primeni Marksove teorije” — ekonomskom učenju, predstavlja Lenjinova teorija imperijalizma.

Kapitalizam je krajem XIX i početkom XX veka prerastao u višu fazu u kojoj su monopolji postali dominantni u privrednom životu razvijenih kapitalističkih zemalja. Pojava i prevlast monopolja u društvu dovela je do promena u delovanju ekonomskih zakonitosti u okviru kapitalizma, a s druge strane dala je i nova obeležja samom kapitalizmu. Marks je u odeljku o akumulaciji kapitala ukazivao da koncentracija i centralizacija kapitala zakonito vode ka stvaranju monopolja. Međutim, Marks nije doživeo ovu fazu u razvitku kapitalizma, koju je tako genijalno predviđeo. Promene koje su nastale u kapitalizmu zbog preovladavanja monopolja obradio je i analizirao Lenjin u delu „Imperijalizam kao najviši stadijum kapitalizma” (Cirih, 1916. godine). Lenjin je na osnovu Marksovih postavki podvrgao naučnoj kritici i analizi savremenog stadija u razvitku kapitalizma i otkrio njegove zakonitosti. Zbog toga, ovo Lenjinovo delo predstavlja direktni nastavak Marksovog učenja na epohu monopolističkog kapitalizma.

Ukazujući na relativan značaj svih definicija „koje nikada ne mogu obuhvatiti svestrane veze pojave u njenom punom razvitku”, Lenjin je dao veoma sažetu definiciju imperijalizma, navodeći njegove sledeće karakteristike:

- 1) „Koncentracija proizvodnje i kapitala koja je došla do tako visokog stupnja razvijka da je stvorila monopole, koji igraju odlučujuću ulogu u privrednom životu;
- 2) stapanje bankovnog kapitala s industrijskim i stvaranje, na bazi tog „finansijskog kapitala” finansijske oligarhije;
- 3) izvoz kapitala za razliku od izvoza robe, dobija naročito važan značaj;
- 4) stvaraju se međunarodni monopolistički savezi kapitalista koji dele svet i
- 5) završena je teritorijalna podela zemlje od strane najkrupnijih kapitalističkih država. Imperijalizam je kapitalizam na onom stadiju razvijka kad je izraslo gospodstvo monopolja i finansijskog kapitala, dobio istaknut značaj izvoz kapitala, početa podela sveta od strane međunarodnih trustova i završena podela čitave teritorije zemlje od strane najkrupnijih kapitalističkih zemalja.”¹

Lenjinova teorija imperijalizma pokazuje i danas svoju životvornost, iako su se u svetu od Lenjinove smrti do danas odigrale krupne promene. Te promene ogledaju se u daljoj koncentraciji i centralizaciji kapitala i podruštvljavanju proizvodnje; daljem jačanju finansijske oligarhije, u porastu izvoza kapitala koji dobija nova obeležja, u novim oblicima ekonomiske podele sveta, u promeni vodstva u hijerarhijskoj strukturi svetskog sistema kapitalizma, u promeni uslova za ponovnu

¹ V. I. Lenjin: Izabrana dela, knj. X, „Kultura”, Beograd, 1960, str. 92.

borbu za teritorijalnu podelu sveta i u daljem parazitizmu i truljenju kapitalizma.

I ovaj rad ima za cilj da, polazeći od Lenjinovog učenja o imperijalizmu, pokuša da ukaže na promene koje su se odigrale u savremenim uslovima i da ih prikaže u svetlu Lenjinove teorije.

I

Proces koncentracije i centralizacije kapitala zakonito vodi ka stvaranju monopolja. U okviru jedne privredne grane pojavljuje se jedno ili nekoliko krupnih preduzeća koja imaju odlučujući udio u proizvodnji date grane. Često preduzeća stupaju u određene saveze i na osnovu gospodarećeg položaja u proizvodnji uspostavljaju monopol na tržištu. Stvar se ne menja time što u okviru date privredne grane može postojati veći ili manji broj sitnih preduzeća. Njihov uticaj na tržištu nije veliki, s obzirom na njihovu ekonomsku snagu i proizvodnju, kako pojedinačnu tako i skupnu.

Monopol predstavlja apsolutnu prevlast jednog ili savez nekoliko preduzeća u proizvodnji i na tržištu. Cilj svakog monopolija je, da putem monopolskih cena dođe do visokih monopolskih ekstraprofita. Monopoli se javljaju u svim oblastima privrednog života: u proizvodnji, prometu, transportu, bankarstvu, uslugama itd.

Krajem XIX i početkom XX veka monopolji su postali dominantna snaga u privredama razvijenih kapitalističkih zemalja, te stoga Lenin sa pravom ovaj stadijum u razvitku kapitalizma naziva monopolističkim: „Ako bi trebalo dati što je kraću definiciju imperijalizma, valjalo bi reći da je imperijalizam monopolistički stadij kapitalizma”.²

Prerastanje kapitalizma slobodne konkurenциje u monopolistički kapitalizam dalo je nova obeležja kapitalizmu. Ta nova obeležja po Lenjinu su sledeća:

a) dolazi do najsvestranijeg područvljavanja proizvodnje dok prisvajanje ostaje i dalje privatno što nužno zaoštrava sve protivurečnosti kapitalizma i uvodi ga u krizu načina proizvodnje.

„Kapitalizam u svom imperijalističkom stadiju dovodi sasvim do najsvestranijeg područvljavanja proizvodnje, on uvlači, takoreći kapitaliste, protiv njihove volje i svesti, u neki novi društveni poredak, u prelazni poredak od potpune slobode konkurenциje k potpunom područvljenju.

Proizvodnja postaje društvena, ali prisvajanje ostaje privatno. Društvena sredstva za proizvodnju ostaju privatna svojina maloga broja lica. Opšti okviri formalno priznаване slobodne konkurenциje ostaju, a jaram malog broja monopolista nad ostalim stanovništvom postaje sto puta teži, osetniji, nepodnošljiviji.”³

² V. I. Lenin: Izabrana dela, knjiga X, str. 91.

³ V. I. Lenin: Odabrana dela, knjiga X, str. 27/28.

Takav stepen razvijanja kapitalizma dovodi do one tačke kada proizvodne snage ne mogu više da trpe okvire kapitalističkih odnosa proizvodnje, što je Marks genijalno predviđao u odeljku o istorijskoj tendenciji kapitalističke akumulacije:

„Sa stalnim opadanjem broja kapitalističkih magnata, koji nasilno prisvajaju i monopolizuju sve prednosti toga preobražajnog procesa raste masa bede, pritiska, ropsstva, degeneracije, i eksploracije ali i revolt radničke klase koja stalno nabujava i koju sam mehanizam kapitalističkog procesa proizvodnje školuje, ujedinjuje i organizuje.

Kapitalov monopol postaje okov za način proizvodnje koji se sa njim i pod njim procvetao. Centralizacija sredstava za proizvodnju i podruštvljavanje rada dostiže tačku na kojoj više ne mogu podnositi kapitalističku ljudsku i razbijaju je. Kuća poslednji čas kapitalističke svojine. Eksproprijatori bivaju eksproprijsani”.⁴

Protivurečnost između društvenog karaktera proizvodnje i privatnog kapitalističkog prisvajanja izražava se u truljenju kapitalizma u eposi imperijalizma. Truljenje kapitalizma ogleda se u kočenju razvijanja proizvodnih snaga, ograničavanju proizvodnje i hroničnom neiskorišćavanju postojećih proizvodnih kapaciteta, stalnoj pojavi velikog broja nezaposlenih, stalnoj pojavi relativno suvišnog kapitala itd. No, ne treba shvatiti da se u imperijalizmu proizvodne snage uopšte ne razvijaju, već da razvitak daleko zaostaje u odnosu na mogućnosti koje postoje, s obzirom na naučna i tehnička dostignuća, kapacitete, radnu snagu, preobilnu akumulaciju itd.

b) Monopoli dovode do deformacija u delovanju ekonomskih zakona kapitalizma. Lenjin nije detaljno obradivao deformacije u formiranju prosečne profitne stope zbog postojanja monopola, jer je ovo pitanje u Marksovoj teoriji bilo potpuno razrađeno.⁵

Po Marksu, monopolski ekstra profit pojavljuje se kao suvišak viška vrednosti iznad društvene cene proizvodnje. Pošto se vrednost i višak vrednosti stvaraju apstraktним radom, to se sa postojanjem monopolskih cena koje su po pravilu iznad vrednosti, ni za jotu ne uvećava ukupna vrednost svih roba i masa viška vrednosti jednog kapitalističkog društva. Ali, monopoli na osnovu monopolskih cena vrše pre raspodelu viška vrednosti. Marks je ukazao na dva osnovna izvora monopolskog ekstra profita: a) prelivanje profita iz nemonopolisanih grana i b) snižavanje najamnine ispod vrednosti radne snage. Preliva-

⁴ K. Marks: Kapital I, „Kultura”, Beograd, 1947, str. 645—646.

⁵ „Napoštektu, ako bi izravnjanje viška vrednosti u prosečni profit u različitim oblastima proizvodnje našlo smetnju u veštackim ili prirodnim monopolima a specijalno u monopolu zemljišne svojine, tako da bi postala mogućna monopolска cena koja bi se popela iznad cene proizvodnje i iznad vrednosti roba na koje monopol utiče, ovo ne bi ukinulo granice date vrednošći roba. Monopolска cena izvesnih roba samo bi prenela na robe s monopolskom cenom jedan deo profita drugih proizvoda roba. Došlo bi indirektno do lokalnog poremećaja u raspodeli viška vrednosti među različite oblasti proizvodnje ali koji bi samo granicu ovog viška vrednosti ostavio neizmenjenu. Ako bi roba s monopolskom cenom ulazila u nužnu radnikovu potrošnju, ona bi podigla najamninu i time smanjila višak vrednosti u slučaju da se radniku i dalje bude plaćala vrednost njegove radne snage. Ona bi mogla oboriti najamninu ispod vrednosti radne snage, ali to samo ukoliko bi najammina stajala iznad granice svog fizičkog minimuma. U ovom bi slučaju monopolска cena bila plaćena odbitkom od realne najamnine (tj. od mase upotrebnih vrednosti koju bi radnik dobijao istom masom rada) i od profita ostalih kapitalista. Granice bi čijem bi okviru monopoliska cena pogadala normalno regulisanje robnih cena, bile bi čvrsto određene i mogle bi se tačno izračunati”. K. Marks: Kapital III, 1948, str. 747.

nje profita iz nemonopolisanih grana ima za posledicu deformacije u formiraju prosečne profitne stope. Monopoli onemogućavaju slobodno kretanje kapitala iz grane u granu što je bio neophodan uslov za formiranje prosečne profitne stope. Na osnovu monopolskih cena monopolii zahvataju određeni deo profita (po pravilu viši od prosečnog), da bi se iz ostatka profita formirala prosečna stopa za nemonopolisane grane. Sa postojanjem monopola obrazac prosečne profitne stope dobija sledeći oblik:

$$Pp_1 = \frac{M - MP}{(C + V) - MK} \times 100$$

(Pp_1 = prosečna profitna stopa, M = masa viška vrednosti, MP = monopolski profit, C = postojani, V = promenljivi kapital, MK = monopolski kapital).

Monopoli ograničavaju prelivanje kapitala iz grane u granu a samim tim, ograničavaju stihjsko dejstvo zakona prosečnog profita u raspodeli kapitala na pojedine privredne oblasti i grane. Kapitalistička proizvodnja postaje anarhičnija.

Duboko shvatajući Marksovou teoriju monopolskih cena Lenjin je smatrao da su besmislene tvrdnje buržoaskih ekonomista da će monopol ukinuti anarhiju u kapitalističkoj proizvodnji jer, navodno, oni će poznavati tržište pa će biti u mogućnosti da svoju proizvodnju usklade sa tražnjom. Lenjin je ukazivao da monopolii povećavaju anarhičnost kapitalističke proizvodnje:

„Uklanjanje kriza pomoću kartela jeste bajka buržoaskih ekonomista, koji hoće poštoto da ulepšaju kapitalizam. Naprotiv, monopol koji se stvara u nekim industrijskim granama pojačava i pooštrava haotičnost svojstvenu čitavoj kapitalističkoj proizvodnji kao celini”.⁶

Prelivanje profita iz nemonopolisanih grana obara prosečnu profitnu stopu čime se ubrzava tendencija sloma kapitalizma, jer profit kao pokretačka snaga kapitalizma otkazuje u svojoj ulozi. Sa druge strane, zahvatanje radničkih najamnina od strane monopola utiče na zaoštravanje klasne borbe.

Lenjin je isticao da sa preovlađivanjem monopola u imperijalizmu konkurentska borba ne prestaje. Samo, monopolска konkurenca je daleko razornija, oštija, to je borba na život i smrt gigantskih monopolija protiv svih onih koji bi mu stali na put, borba u kojoj se ne biraju sredstva”.

„Ovo je više konkurentska borba između sitnih i krupnih, tehnički zaostalih i tehnički naprednih preduzeća. Ovo je gušenje od strane monopolista onih koji se ne potčinjavaju monopolu, njegovom jarmu, njegovom diktatu”.⁷

Monopol krči put svugde i na sve moguće načine, počev od „skromnog” plaćanja odštete pa sve do američke „upotrebe” dinamita protiv konkurenta”.⁸

⁶ V. I. Lenjin: Izabrana dela, knj. X, str. 30.

⁷ Isto, str. 28.

⁸ Isto, str. 30.

Lenjinovi teorijski stavovi o prvoj karakterističnoj crti imperijalizma — monopolizmu kao i posledicama prevlasti monopola u razvijenim imperijalističkim zemljama potvrđeni su kasnijim razvitkom. Pre svega, proces koncentracije i centralizacije kapitala i proizvodnje i na toj osnovi monopolizacija privrede, dostigao je džinovske razmere.⁹

Drugo, zbog promena odnosa snaga došlo je i do promena u hijerarhijskoj strukturi svetskog imperijalizma. SAD su čvrsto zauzele vodeće mesto na hijerarhijskoj lestvici imperijalizma. SAD su preuzele na sebe ulogu svetskog čuvara kapitalizma u borbi protiv nadiranja socijalizma, ali istovremeno njihove aspiracije su usmerene na zauzimanje pozicija bivših kolonizatora u oslobođenim područjima. To je imalo za posledicu zaštravljivanje međunarodne političke situacije, hladni rat i trku u naoružanju fantastičnih razmara. Trka u naoružanju doveća je do militarizacije privreda razvijenih kapitalističkih zemalja, a u prvom redu SAD. Militarizacija privreda stvorila je džinovske monopolističke organizacije u oblasti naoružanja, što imperijalizmu daje nova obeležja. Naime, monopoli u naoružanju zauzimaju posebno mesto među ostalim monopolima. To posebno mesto proizilazi iz prioriteta koji ima proizvodnja oružja nad ostalom proizvodnjom i posebnog odnosa ponude i tražnje u oblasti proizvodnje oružja.

Vojna industrija ima prioritet u pogledu nabavke reprodukcionog materijala i specijalizovane radne snage. Taj prioritet obezbeđuje se ne samo ekonomskim (cene, povoljniji uslovi plaćanja itd.), već i administrativnim merama (prioritet u nabavkama, blokiranje zaliha, uvođenje posebnog režima za strategijske materijale itd.) koje država obilato koristi.

U oblasti ponude i tražnje oružja pojavljuju se posebni uslovi koji odstupaju, kako od klasične konkurenčije u liberalnom kapitalizmu, tako i od konkurenčije monopola u imperijalizmu.

Pre svega, menja se odnos ponude i tražnje. Monopol se javlja i na strani ponude — u proizvodnji oružja; monopol se javlja i na strani tražnje — država se pojavljuje kao isključivi kupac oružja. U proizvodnji naoružanja postoje džinovske korporacije koje imaju visoko specijalizovanu proizvodnju i na toj osnovi apsolutni monopol u određenoj vrsti naoružanja.

Ovakav odnos ponude i tražnje stvara na prvi pogled utisak da je državni monopol jači u odnosu na monopole na strani ponude, tj. od monopola u proizvodnji oružja. To iz razloga što država raspolaže ne samo kupovnim fondovima već i aparatom prinude.

Međutim, stvarnost pokazuje nešto sasvim drugo. Ovde se radi o ukidanju antagonističkih interesa kupac—prodavac. Naime, dolazi se do jedne specifične situacije u kojoj su kupovina i prodaja samo jedna

⁹ Približnu sliku moonpolizacije privrede SAD pružaju sledeći podaci: u automobilskoj industriji (1958) 3 firme proizvode preko 90% ukupne proizvodnje; u industriji čelika (1956) 10 giganata je proizvodilo 79,4% a među njima tri 53%; u proizvodnji nafte 20 korporacija poseduje 84% rafinerija i proizvode 48% ukupne proizvodnje sirove nafte; u industriji aluminijsuma tri korporacije proizvode 100% a samo jedna 55% ukupne proizvodnje; u proizvodnji bakra četiri društva raspolažu sa 92% kapaciteta za topljenje i 88% elektrolize; u industriji gume 4 firme proizvode 79%; u proizvodnji poljoprivrednih mašina 7 kompanija ostvaruje 70% proizvodnje a samo jedna 40%; u industriji mesa tri korporacije proizvode 70%; u industriji duvana 4 korporacije daju 88%; u elektroindustriji tri korporacije imaju dominantnu ulogu itd.

Podaci: Rudolf Blum: „Koncentracija kapitala u američkoj privredi”, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1959.

fikcija, dok se u stvarnosti radi o preraspodeli zahvaćenog viška vrednosti čitavog društva i njegovoj preraspodeli između miltarističkih krugova: najkрупnije finansijske oligarhije i vojničke kaste.

Kada se ove okolnosti imaju u vidu onda jasnije dolazi do izražaja fikcija ponude i tražnje. Zbog toga u uslovima vojno-monopolističkog kapitalizma dolazi do dalje deformacije u delovanju ekonomskih zakona. Ovde se pre svega radi o neekonomskom zahvatanju viška vrednosti putem državne prinude i njegovoj preraspodeli na razne aktere militarizma: finansijsku oligarhiju, vojničku kastu i vrhove državne uprave.

Finansijska oligarhija kroz vojne porudžbine vrši preraspodelu tog viška vrednosti ostvarujući milionske ekstra profite, nezavisno od individualne i društvene vrednosti proizvoda, nezavisno od cene proizvodnje.

Deformacije u formiranje prosečne profitne stope ogledaju se u tome što od ukupne stvorene mase viška vrednosti monopolija u naoružanju zahvate najveći deo, zatim dolaze zahvatanja viška vrednosti ostalih monopolija, da bi se najzad iz ostatka formirala prosečna profitna stopa za nemonopolisane grane. U takvim uslovima, deformisani obrazac za formiranje prosečne profitne stope dobio bi sledeći oblik:

$$\text{Pp: nemonopolizirana grana} = \frac{\left(M - \frac{\text{Profit monopolija}}{\text{u naoružanju}} \right) - \text{Profiti ostalih monopolija}}{\left(\frac{(\text{Društveni C} + \text{V})}{\text{Kapital monopolija u naoružanju}} \right) - \frac{\text{Kapital ostalih monopolija}}{}}.$$

Izvori visokih ekstra profita monopolija u naoružanju leže u: a) smanjenju radničkih najamnina i b) zahvatanju profita nemonopolisanih pa čak i monopolisanih privrednih grana koje nisu uključene u programe naoružanja.

Prisvajanje radničkih najamnina vrši se kroz direktno i indirektno oporezivanje, inflacionim tendencijama itd.

Prisvajanje profita nemonopolisanih grana i monopolisanih koje ne rade na naoružanju vrši se takođe kroz poresku politiku, smanjenjem ukupne platežno-sposobne tražnje; podizanjem cena sirovina uz nemogućnost povećanja cena gotovih proizvoda bilo zbog konkurenkcije ili zbog ograničenja platežno sposobne tražnje.

Brojne su metode putem kojih monopoliji u naoružanju vrše preraspodelu i prisvajanje viška vrednosti koji je zahvatila država od čitavog društva. Pomenućemo samo neke najvažnije:

a) *Vojne porudžbine*. Učešćem u isporukama naoružanja i vojne opreme obezbeđuje se uglavnom i učešće u raspodeli viška vrednosti koji je država prisvojila i namenila vojnom budžetu. Raspodela vojnih porudžbina vrši se prema snazi monopolija, zapravo, finansijske grupe u čijim se rukama nalazi određeni monopol. Lavovski deo vojnih isporuka preuzimaju na sebe najkрупniji monopoliji.¹⁰

¹⁰ Za vojsku radi oko 100.000 kompanija. Međutim, lavovski deo vojnih porudžbina otpada na najkрупnije industrijske korporacije. Tako na primer, u 1967. godini 65,5% svih vojnih porudžbina dobilo je 100 najkрупnijih korporacija, 55,8% samo 50, a samo 10 korporacija dobilo je jednu četvrtinu svih vojnih porudžbina.

„Mirovaja ekonomika i međunarodnije otnošenja“, 8/69, str. 157.

b) *Ugovori na principu priznavanja troškova i ugovorene dobiti.* Kod ovih ugovora država priznaje sve učinjene troškove a pored toga plaća i ugovoreni profit. Za kompanije praktično i ne postoji rizik, jer država naknaduje sve troškove — ma kako se oni uvećavali.¹¹

c) *Ostvarivanje visokih profita na osnovu vojno-istraživačke delatnosti monopolija.* Nagli porast izdataka za vojna istraživanja nagonio je monopolije da svoju delatnost usmeraju u ovom parvcu, jer su se i tu pojavljivale mogućnosti za visokim i sigurnim profitima. Pored toga visoki profiti se ostvaruju i od pronalazaka do kojih se došlo prilikom istraživačkih radova u vojne svrhe a koji se mogu koristiti i u drugim oblastima privrede. Ovi pronalasci i patenti postaju vlasništvo monopolija u naoružanju, iako je njihovo otkriće finansirala država.¹²

Iz svega izloženog proizilazi da sa militarizacijom privrede i pojmom gigantskih monopolija u naoružanju dolazi do dalje deformacije u delovanju ekonomskih zakonitosti, deformacija koja takoreći, dovodi do ukidanja kategorije vrednosti u oblasti vojne proizvodnje. Najkrupnija finansijska oligarhija u zajednici sa vrhovima državnog aparata i vojničke kaste vrši samo preraspodelu viška vrednosti, koji je država neekonomskim putem kroz razne oblike oporezivanja svih društvenih slojeva prisvojila za račun najkrupnije finansijske oligarhije i vojničke kaste.

Sve ovo ukazuje, da se daljom monopolizacijom privrede uopšte i pojmom džinovskih monopolija u naoružanju posebno, zaoštravaju sve protivurečnosti imperijalizma u savremenim uslovima.

II

Druga osnovna karakteristika imperijalizma je pojava finansijskog kapitala i finansijske oligarhije. Sa koncentracijom i centralizacijom kapitala i stvaranjem monopolija u bankarstvu dolazi do potpunog sraščivanja bankarskog i industrijskog kapitala u jedinstveni kapital — finansijski kapital.

„Koncentracija proizvodnje; monopolija koji izrastaju iz nje; stapanje ili srastanje banaka s industrijom — to je istorija postanka finansijskog kapitala i sadržina tog pojma.”¹³

U domonopolističkom stadijumu kapitalizma dominantni oblik kapitala predstavljao je industrijski kapital, dok su trgovački i zajmovni kapital bili samo osamostaljeni delovi industrijskog kapitala. Trgovački i zajmovni kapital učestvovali su u raspodeli viška vrednosti stvorenog u proizvodnji, dok je odlučujuću ulogu imao industrijski kapital.

¹¹ Vojne porudžbine u 1968. godini iznosile su 43,755 mlrd. dolara. Krupne firme su dobile porudžbinu u vrednosti od 39,487 mlrd. ili 90,24%. Od ove sume putem javnih licitacija zaključeni su ugovori za porudžbine u iznosu od 4,784 mlrd. dolara ili za 12,12%, dok su u direktnim kontaktima, bez javne licitacije zaključeni ugovori za 34,703 mlrd. dolara ili 87,88%.

„Statistical Abstract of the US”, 1969, str. 247.

¹² U 1969. godini ukupni federalni izdaci za istraživanje i razvoj iznosili su 16,891 mlrd. dolara. Od toga izdaci za odbranu (uključujući Komisiju za atomsku energiju i Nacionalnu službu vazduhoplovstva i kosmičkog prostora) iznosili su 14,193 mlrd. dolara ili 84,03% od ukupnih federalnih izdataka za istraživanje i razvoj.

Statistical Abstract of the United States, 1969, str. 524.

¹³ V. I. Lenjin: Izabrana dela, knj. X, str. 50.

Međutim, sa prerastanjem kapitalizma u imperijalizam brišu se razlike između pojedinih oblika kapitala. Svi oblici kapitala srastaju u jedan jedinstven kapital — u finansijski kapital. Kao personifikacija kapitala više se ne pojavljuje industrijalac, trgovac ili bankar. Kao personifikacija finansijskog kapitala pojavljuje se finansijski kapitalista koji u svojim rukama objedinjava funkcije svih grupa kapitalista (industrijalaca, trgovaca i bankara) i zahvata deo nacionalnog kapitala. Na toj osnovi u višku vrednosti koji ostvaruje finansijski kapitalista gube se razlike između industrijskog profita, trgovackog profita, kamate i rente. Finansijski kapitalista ostvaruje profit na celokupni uloženi kapital i u tom profitu gube se raniji oblici raspodele viška vrednosti. I ne samo to, finansijski kapital ne prisvaja višak vrednosti samo na sopstveni kapital. Finansijski kapital prisvaja na razne načine i delove viška vrednosti koje stvaraju drugi, relativno samostalni kapital.

Stvaranjem finansijskog kapitala i u procesu njegove dalje centralizacije, nacionalni kapital koncentriše se u ruke sve manjeg broja finansijskih kapitalista, čije se veze međusobno prožimaju. Kao personifikacija takvog finansijskog kapitala pojavljuje se *finansijska oligarhija*. Finansijska oligarhija predstavlja vladavinu nekolicine najkrupnijih finansijskih magnata koji u svojim rukama drže najveći deo nacionalnog kapitala. Ogromna finansijska moć sa kojom finansijska oligarhija raspolaže obezbeđuje joj i dominantnu ulogu ne samo u privrednom pogledu, već i u svim oblastima društvenog i političkog života.

„Finansijska oligarhija, koja prekriva gustom mrežom odnosa zavistnosti sve bez izuzetka ekonomске i političke ustanove savremenog buržoaskog društva — najreljefnija je manifestacija toga monopola.”¹⁴

Finansijska oligarhija na osnovu svoje ekonomске moći uspostavlja i političko gospodstvo u svojoj zemlji. Personalne unije između banaka i industrije prerastaju u personalne unije finansijskog kapitala i državnog aparata. Predstavnici najkrupnijih banaka i raznih monopolija uzimaju rukovodeće položaje u državnom aparatu. Oni postaju predsednici vlada, ministri, ambasadori, direktori raznih državnih ustanova itd. Sa druge strane, ministri i drugi visoki funkcionери državnog aparata biraju se u upravne odbore banaka i raznih drugih monopolija. Vrši se najtešnje sraščivanje finansijske oligarhije sa državnim aparatom.

Savremeni razvitak imao je za posledicu dalje jačanje finansijske oligarhije i njenog gospodstva u razvijenim imperijalističkim zemljama. Sa druge strane, militarizacija privrede u imperijalističkim zemljama, u prvom redu SAD; stvaranje vojničke kaste koja se zbog moći sa kojom raspolaže pretvara sve više u posebnu silu iznad društva; stvaranje gigantskih monopolija u naoružanju dali su neka nova obeležja imperijalizmu. Pre svega, stvara se personalna unija između vrhova vojničke kaste, najkrupnijih finansijskih magnata i državnog aparata.

Vrhovi vojne kaste tesno se povezuju sa najkrupnijim finansijskim magnatima, a pogotovo sa magnatima u industriji naoružanja, i stvaraju čvrstu interesnu zajednicu. Finansijskoj oligarhiji je vojna kasta potrebna radi ostvarenja agresivnih namera i sticanja milionskih profita na vojnim porudžbinama. Ratnohuška politika odgovara i voj-

¹⁴ V. I. Lenjin: Izabrana dela, knj. X, str. 126.

ničkoj kasti jer samo kroz nju može da jača svoje pozicije. Interesi kako finansijske oligarhije tako i vojničke kaste su jedinstveni: i jedni i drugi mogu da ostvaruju svoje ciljeve samo kroz otvaranje ratnih žarišta na raznim tačkama zemljine kugle, hladnoratovsku politiku i trku u naoružanju.

Srašćivanje vrhova vojničke kaste i vrhova finansijske oligarhije ogleda se u sve većem širenju vojne proizvodnje i sve većeg prelivanja vrhova vojničke kaste kod vodećih korporacija koje rade za vojsku. U 1968. godini 2.072 demobilisana vojna lica visokih činova dobila su unosne i vodeće položaje u krupnim kompanijama koje rade za Pentagon. Zapošljavanje demobilisanih oficira od strane krupnih kompanija ima za cilj da se iskoriste njihove veze u vojsci za dobijanje krupnih i unosnih porudžbina. Sa druge strane i aktivni visoki vojni funkcioneri su predusretljiviji prema krupnim kompanijama računajući na položaje i dohotke koje će od ovih dobiti posle demobilisanja.

Stvorena je džinovska vojna industrija koja neprekidno radi na razvijanju i usavršavanju raznih oružja. Vojna industrija planira proizvodnju novih oružja i natura ih vojsci. Na taj način, vojna sila je dobila svoju posebnu materijalno-proizvodnu osnovu gigantskih razmera. Stvoren je vojno-industrijski kompleks. Vojno-industrijski kompleks nepoznat do sada u istoriji, koji objedinjava u sebi vojnu silu i industriju i koji na osnovu vojne i ekonomski moći izrasta u posebnu političku silu društva, koja ima uticaj na sva politička, ekonomski i društvena zbivanja u SAD.

Postojanje vojno-industrijskog kompleksa predstavlja objektivno potencijalnu opasnost za promenu postojećeg načina života i društvenog sistema u SAD u smislu preuzimanja diktature nad čitavim društvom.

Na međunarodnom planu, vojno-industrijski kompleks SAD predstavlja stalnu pretnju miru. On je nosilac agresivne politike i težnji za potčinjavanje sveta.

Bivši predsednik SAD — general Dvajt Ajzenhauer, koji je znatno doprineo stvaranju ovakve sile, nije mogao a da ne ustukne pred opasnošću, pred džinom koji je doduše još okovan društvenim i političkim strukturama, ali koji može bez velikih napora da ih strese sa sebe i da uspostavi svoju vlast. Napuštajući Belu kuću, u svom oproštajnom govoru 17. januara 1961. godine „AJK” je ukazao na opasnost postojanja fenomena „ogromne industrijske i vojne mašinerije” čiji se „ekonomski, politički, čak i duhovni uticaj oseća u svakom gradu, svakoj zakonodavnoj skupštini, svakoj federalnoj službi...”. Ne smemo nikada dozvoliti da težina ove kombinacije ugrozi naše slobode ili demokratske procese.”¹⁵

III

Jedna od karakterističnih crta imperijalizma jeste izvoz kapitala. Za domropolistički stadijum kapitalizma bio je karakterističan izvoz

¹⁵ „Borba” od 22. novembra 1969, str. 22.

robe, dok u imperijalizmu izvoz kapitala postaje tipična i preovlađujuća pojava.

„Za stari kapitalizam, s potpunim gospodstvom slobodne konkurenčije, tipičan je bio izvoz robe. Za najnoviji kapitalizam, s gospodstvom monopola, tipičan je postao izvoz kapitala”.¹⁶

Akumulacija pri porastu organskog sastava kapitala zakonito vodi ka pojavi relativno suvišnog kapitala. Lenjin ističe da se radi o relativno suvišnom kapitalu a ne i o apsolutno suvišnom. On je suvišan sa gledišta kapitalističkog načina proizvodnje, jer mu apsolutna veličina oplodnje ne dozvoljava plasman. On bi bio apsolutno suvišan ukoliko stvarno ne bi imao gde da se ulaže. Međutim, treba imati u vidu da i najrazvijenije komunističko društvo, koje će na osnovu visoke produktivnosti rada imati veliku akumulaciju, neće imati suvišnih sredstava, jer će vršiti neprekidnu proširenu reprodukciju za rastuće potrebe rastućeg stanovništva.

„Razume se, kad bi kapitalizam mogao razviti poljoprivredu, koja je sad svugde strašno zaostala za industrijom, kad bi on mogao podići životni standard masa stanovništva, koje svugde ostaje, i pored vrlo glavog tehničkog napretka, polugladno i ubogo, — tada o suvišku kapitala ne bi moglo biti ni govora. I taj „argument” najčešće ističu sitnoburžoaski kritičari kapitalizma. Ali tada kapitalizam ne bi bio kapitalizam, jer i neravnomernost razvitka i polugladni životni standard masa jesu osnovni, neizbežni uslovi i preduslovi tog načina proizvodnje. Dokle god kapitalizam ostaje kapitalizam, suvišak kapitala upotrebljava se ne na podizanje životnog standarda masa u danoj zemlji, jer bi to bilo snižavanje profita kapitalista, nego na podizanje profita putem izvoza kapitala u inostranstvo, u zaostale zemlje.”¹⁷

Ovaj relativno suvišan kapital nalazio je unosan plasman u nerazvijenim zemljama.

„U tim zaostalim zemljama profit je obično visok, jer je kapitala malo, cena zemlje relativno mala, nadnica niska, sirovine jeftine”.¹⁸

Osnovni oblici izvoza kapitala po Lenjinu su kreditni i investicioni. Za Francusku je sve do prvog svetskog rata bio karakterističan kreditni oblik izvoza kapitala. Otuda je i Francuska važila kao zemlja „zelenoškog imperijalizma”. Za Englesku je u tom periodu bio karakterističan investicioni oblik kapitala. Velika Britanija je sve do drugog svetskog rata bila prva zemlja-izvoznica kapitala. Lenjin je veoma detaljno obradio posledice izvoza kapitala. One se javljaju i za zemlju uvoznicu i za zemlju izvoznicu kapitala.

Posledice izvoza kapitala za zemlju uvoznicu su mnogostrukе:

1) Izvoz kapitala dovodi do sve većeg iscrpljenja zemlje dužnika, jer se jedan deo akumulacije, pa čak i deo potrebnog rada preliva u razvijene zemlje bez ikakve protivvrednosti. To dovodi do sve većeg zaostajanja privrednog razvoja kolonijalnih zemalja. Posledice toga mogu se danas videti najbolje po tome, što su bivše kolonije danas uglavnom nerazvijene zemlje.

¹⁶ V. I. Lenjin: Izabrana dela, knj. X, str. 65.

¹⁷ Isto, str. 65/66.

¹⁸ V. I. Lenjin: Izabrana dela, knj. X, str. 66.

2) Izvoz kapitala delovao je u pravcu jednostranog — monokulturnog razvoja kolonijalnih zemalja. Tako su stvorene zemlje „šćerca” (Kuba), „pamuka” (Egipat), „kafe” (Brazil) itd. Takav industrijski razvitak kolonijalnih zemalja stvarao je od njih agrarno-sirovinske priveske metropola i povećavao njihovu zavisnost.

3) Izvoz kapitala imao je za posledicu prodiranje i razvitak kapitalizma u kolonijalnim zemljama.¹⁹

Međutim, ovde treba istaći da izvoz kapitala u kolonijalna područja nije razvijao kapitalizam frontalno. On je stvarao prodore i razvijao samo one grane za koje je bio zainteresovan. Strani kapital je zahvatao ekstraktivnu industriju, plantažnu proizvodnju, železnice, kredit, banke i trgovinu. Sve ostale privredne oblasti ostajale su i dalje u okvirima feudalne i polufeudalne privrede naturalnog tipa. Izvoz kapitala uticao je unekoliko i na stvaranje proletarijata i nacionalne buržoazije u kolonijalnim područjima, čime je dopriniosio da kapitalizam postane svetski sistem, ali je sa druge strane, vodio ka konzerviranju postojećih društvenih odnosa.

Izvoz kapitala imao je određene društveno-ekonomске posledice i na zemlje izvoznice kapitala. Pre svega, izvoz kapitala vodio je daljem bogaćenju zemalja izvoznica i uticao da kapitalizam u ovim zemljama „prezri” i da uđe u fazu svog truljenja i parazitizma.

„... Kapitalizam je sada izdvojio šačicu (manje desetog dela stanovništva zemlje, po „najgalantnijem” i preduveličanom računu manje od petog dela) naročito bogatih i moćnih država koje pljačkaju — jednostavnim „sečenjem kupona” — ceo svet”.²⁰

Buržoazija je bila u mogućnosti da jedan deo visokih ekstraprofita ostvarenih u kolonijama ustupi radničkoj klasi svoje zemlje, odnosno njenim vrhovima, i na taj način otupi oštricu klasne borbe.

„Jasno je da iz tog džinovskog ekstraprofita (jer se on dobija povrh onog profita koji kapitalisti cede iz radnika „svoje” zemlje) moguće potkupljivati radničke vođe i gornji sloj radničke aristokratije. Njega i potkupljuju kapitalisti „naprednih” zemalja — potkupljuju na hiljade način, neposrednih i posrednih, otvorenih i prikrivenih.”²¹

Lenjinove postavke o izvozu kapitala i pored izvesnih promena deluju sa puno snage. Do promena je došlo u oblicima, nosiocima i pravcima izvoza kapitala.

Posle drugog svetskog rata počeo je da preovlađuje izvoz kapitala u kreditnom obliku, jer su nerazvijena područja postala nesigurna za privatne investicije. Kreditni oblik izvoza kapitala je sigurniji, zato što se kao primalac kredita skoro redovno pojavljuje država koja priznaje svoje obaveze prema inostranstvu.

Preobilna akumulacija kapitala u SAD iza drugog svetskog rata dovela je i do novog oblika izvoza kapitala: davanja pomoći i poklonu pojedinim zemljama. Davanje vojne i ekonomске pomoći u savremenim

¹⁹ „Izvoz kapitala utiče u onim zemljama u koje se on kanališe na razvitak kapitalizma tako da ga neobično ubrzava.”

V. I. Lenjin: Izabrana dela, knj. X, str. 68.

²⁰ Isto, str. 15.

²¹ V. I. Lenjin: Izabrana dela, knj. X, str. 15/16.

uslovima predstavlja jedan od oblika neokolonijalizma. Cilj pomoći je da se dođe do ekonomskih privilegija, strategijskih uporišta i uopšte potčinjavanja zemalja kojima se ova pomoć pruža.²²

Nosioci izvoza kapitala do drugog svetskog rata uglavnom su bile banke, akcionarska društva i individualna preduzeća. Kraće rečeno, izvoz kapitala vršio se na privatnoj osnovi. Iza drugog svetskog rata sistem privatnog izvoza kapitala zapada u krizu. Direktne privatne investicije postaju nesigurne zbog rastućeg talasa nacionalizacije stranog kapitala u zemljama koje su se osloboidle kolonijalnog jarma. Sa druge strane suženo je područje za izvoz kapitala na klasičan način s obzirom na činjenicu, da se jedna trećina sveta nalazi u uslovima izgradnje socijalizma i da se kolonijalni sistem vladavine raspao. Međutim, preobilna akumulacija u pojedinim razvijenim zemljama a posebno u SAD nužno je zahtevala odvodne kanale. U takvim uslovima dolazi do državne intervencije u izvozu kapitala. Na mesto privatnog međunarodnog finansiranja, privatnog izvoza kapitala, dolazi do javnog međunarodnog izvoza kapitala, tj. do izvoza kapitala preko države. Pored toga, dolazi do formiranja međunarodnih institucija za izvoz kapitala kao što su: Međunarodna banka za obnovu i razvoj i Međunarodni monetarni fond itd.

Promene u pogledu nosioca izvoza kapitala — odnosno, zemlje izvoznice ogledaju se u tome što su SAD iza drugog svetskog rata postale glavni nosilac izvoza kapitala, ostavivši za sobom daleko poznate zemlje izvoznice Veliku Britaniju i Francusku. SAD su 1947. godine imale izvezeni kapital u iznosu od oko 19 milijardi dolara, ne računajući uloge u Međunarodnu banku i Međunarodni monetarni fond, a već 1967. investicije SAD u inostranstvu povećale su se na 122,292 mlrd. dolara.²³ ²⁴

²²

Vojna, ekonomска i druga pomoć SAD-a inostranstvu
(u mlrd. dolara)

	1945—1967.	1948—1967.
Vojna pomoć	38.090	34.898
Ekonomski i drugi pomoći	73.787	44.824
S v e g a :	111.877	79.722

²³ Statistical Abstract of the US, 1969, str. 789.

²⁴ Dugoročne privatne i državne investicije glavnih kapitalističkih zemalja

(u mlrd. dolara)

Z e m l j a	Apsolutni iznos	1938.		1965.	
		Struktura u %	Apsolutni iznos	Struktura u %	Apsolutni iznos
SAD	11,5	29,34	93	64,14	
Velika Britanija	23,0	58,87	27	18,62	
Francuska	4	10,20	17	11,72	
Zapadna Nemačka	0,7	1,79	8	5,52	
S v e g a :	39,2	100%	145	100%	

Mirovaja ekonomika i međunarodnije otношења, Moskva, br. 2/1966. str. 53.

Posle drugog svetskog rata ne samo da je došlo do krupnih promena na listi izvoznika kapitala, već se bitno izmenio i pravac izvoza kapitala. Pre drugog svetskog rata izvoz kapitala uglavnom je bio usmeren na kolonijalna — nerazvijena — područja. Iza drugog svetskog rata najveći deo izvezenog kapitala usmeren je na razvijena područja. To se može najbolje zapaziti na primeru SAD — glavnog nosioca izvoza kapitala, koje su pretežan deo izvezenog kapitala usmerile u Kanadu i razvijene zemlje Evrope i to prvenstveno Nemačku, Englesku, Italiju itd.

Treba napomenuti, da se u ukupnom izvozu kapitala povećava i učešće nerazvijenih zemalja. Međutim, ovde se radi o izvozu kamate, profita i dividende iz nerazvijenih područja. Ovu činjenicu veoma je lepo zapazio Janez Stanovnik:

„Termini „izvoznika“ i „uvoznika“ kapitala prema tome su se u svetskoj privredi preokrenuli. Stvarni „izvoznici“ kapitala u obliku kamata, dividendi i profita su dužničke zemlje a stvarni „uvoznici“ su takozvani finansijeri svetske privrede — „kreditori“.“²⁵

Prihodi SAD od investicija u inostranstvu predstavljaju pozitivnu stavku u platnom bilansu za period 1947—1967. god. u iznosu od 67,581 mlrd dolara.²⁶

Izvoz kapitala u savremenim uslovima zaoštvara protivurečnosti imperijalizma i to u prvom redu protivrečnost između razvijenih i nerazvijenih zemalja, kao i protivrečnost između SAD i svih drugih kapitalističkih zemalja.

IV

Ekonomска podela sveta je četvrta karakteristika imperijalizma. Proces koncentracije i centralizacije kapitala i proizvodnje i monopolji koji na toj osnovi izrastaju, na određenom stepenu dovodi do ekonomске podele sveta između nacionalno organizovanih monopola. Logična posledica razvoja monopla je da ni oni pre ili kasnije uspevaju da zagospodare domaćim tržistem. I čim monopolji osvoje do moće tržište dolaze u situaciju, da dostignu i granicu apsolutne mase viška vrednosti koju mogu da ostvare u svojoj zemlji.

Usled nemogućnosti da na domaćem tržištu uvećaju apsolutnu masu viška vrednosti monopolji su prinuđeni da traže nova područja za plasman robe i kapitala, kao i za nabavku jeftinih sirovina. Zbog toga, na određenom stepenu razvitka monopolji prelaze nacionalne granice, upuštajući se u borbu za osvajanje tudihih tržišta, sfera za plasiranje kapitala, za bogate izvore sirovina itd.

„Monopolistički savezi kapitalista, karteli, sindikati, trustovi, dele među sobom pre svega unutrašnje tržište, prigrabljujući u svoje ruke, više ili manje potpuno, proizvodnju dane zemlje. Ali unutrašnje tržište u kapitalizmu neizbežno je povezano sa spoljnim. Kapitalizam je davno stvorio svetsko tržište. I što je više rastao izvoz kapitala i širile se na

²⁵ Janez Stanovnik: „Strukturalne promene u svetskoj privredi“, str. 83.

²⁶ Economic Report of the President — 1968., str. 306.

razne načine inostrane i kolonijalne veze i „sfere uticaja” najkrupnijih monopolističkih saveza, stvar se „prirodno” primicala sve bliže svetskom sporazumu među njima, stvaranju međunarodnih kartela”.²⁷

Stvaranje međunarodnih monopola ili, kako ih Lenjin naziva „super-monopolima” koji dele svet na međusobne interesne sfere predstavlja kvalitativno nov stepen koncentracije i centralizacije kapitala i vladavine finansijske oligarhije u svetskim razmerama. „To je novi stepen svetske koncentracije kapitala i proizvodnje, kudikamo viši od prethodnih”.²⁸

Posledice stvaranja međunarodnih monopolističkih saveza po Lenjinu su brojne: počev od kočenja i ograničavanja naučnog i tehničkog progresa kroz razne patentne sporazume, preko povećanja cena, kvarenja kvaliteta robe — do ekonomskog potčinjavanja pojedinih zemalja i njihovog monokulturnog usmeravanja.

U savremenim uslovima borba za ekonomsku podelu sveta dobija kvalitativno nova obeležja. Naime, dok je ranije država svojim protekcionističkim merama pomagala ekspanziju domaćih monopola na svetskom tržištu, u savremenim uslovima dolazi do formiranja državno-monopolističkih saveza država, koji imaju za cilj da obezbede monopole zemalja učesnica od konkurenциje monopola drugih zemalja ili druge grupacije državno-monopolističkih saveza država; da nametnu drugim grupacijama svoju dominaciju i da u celini podvrgnu eksploraciji druge države ili grupacije država. Takvi državno-monopolistički savezi država su Evropska ekonomski zajednica (ZET), Evropska zona slobodne trgovine (EFTA), Britanska zajednica naroda — Komonvelt itd. Pored ovih monopolističkih saveza država javljaju se i razni monetarni savezi i zone, ekonomski unije i preferencijalni sistemi raznih grupa monopolističkih država sa užim kompetencijama u odnosu na prethodne, u kojima se stvaraju nadnacionalni ekonomski sistemi i kojima zemlje učesnice moraju da žrtvuju i dobar deo nacionalnog suvereniteta. Sa još užim kompetencijama su međunarodne organizacije specijalizovane za određenu vrstu delatnosti, kao što su Međunarodna banka za obnovu i razvoj, Međunarodni monetarni fond, „Klub desetorice”, „zlatni pul” itd. Ako se ovome dodaju i klasični oblici međunarodnih monopola: karteli, sindikati, trustovi itd. može se zaključiti da je koncentracija i centralizacija kapitala u međunarodnim razmerama dostigla kvalitativno daleko viši nivo od onoga o kome je govorio Lenjin.

Sve to, borbi za ekonomsku podelu sveta daje kvalitativno nova obeležja. To više nije borba privatno-monopolističkih organizacija za tržišta, za sfere uticaja, za izvore sirovina, već borba imperijalističkih država ili grupacija država za ekonomsko potčinjavanje drugih država ili grupacija država, borba koja se sa ekonomskog sve više prebacuje na politički teren. Pri tome, ne treba gubiti iz vida, da se i među samim učesnicima nadnacionalnih ekonomskih saveza država — iako su prema trećim jedinstveni — vodi žestoka borba za prevlast i dominaciju.

²⁷ i ²⁸ V. I. Lenjin: „Izabrana dela”, knj. X, str. 71.

Posebno mesto u Lenjinovoj teoriji imperijalizma zauzima učenje o teritorijalnoj podeli sveta i borbi za ponovnu teritorijalnu podelu sveta između najrazvijenijih imperijalističkih sila. Naučna analiza koju je Lenjina izvršio otkrila je zakonitost imperijalističkih ratova.

Borba monopola se ne završava samo ekonomskom podelom sveta. Najrazvjenije imperijalističke zemlje nastoje da na pojedinim područjima ostvare apsolutnu dominaciju, kako bi se obezbedile od konkurenčije drugih imperijalističkih zemalja. Otuda i posedovanje kolonija postaje nužnost unutrašnje strukture monopolističkog kapitalizma.²⁹

Imperijalizam je brojnim motivima stare kolonijalne politike dodao i nove motive koji proističu iz njegove unutrašnje monopolističko-ekonomске strukture, kao što su: monopolisanje tržišta i sfera za plasman kapitala, monopolisanje izvora sirovina, zauzimanje strategijskih pozicija za dalju ekspanziju, ubiranje prihoda na osnovu vanekonomskih prilude (porezi, takse itd.).

Lenjin ukazuje daje period od 1876. do 1900. i nadalje do 1914. godine bio period intenzivnog zaposedanja nerazvijenih područja Azije, Afrike, Amerike itd. od strane razvijenih zemalja, tako da je krajem XIX i početkom XX veka bila završena prva teritorijalna podela sveta. Pri tome su najviše kolonija prisvojile najrazvijenije zemlje, u prvom redu Engleska i Francuska. Rusija, koja je u privrednom pogledu daleko zaostajala iza Engleske i Francuske došla je do prostranih, retko naseljenih oblasti Sibira. Do izvesnih kolonija došle su i neke druge manje zemlje kao Belgija, Holandija, Portugalija, Španija. One su uspele da dodu u posed i očuvaju svoje kolonije zahvaljujući protivurečnosti između najvećih imperijalističkih sila.

Može se slobodno reći da je do 1914. godine završena prva teritorijalna podela sveta prema ekonomskoj i vojnoj snazi razvijenih kapitalističkih zemalja.

Formulišući zakon neravnomernog razvijatka kapitalizma Lenjin je otkrio nužnost imperijalističkih ratova za ponovnu teritorijalnu podelu sveta. On je ukazao na uzroke prvog i genijalno predviđeo drugi svetski rat:

„... u kapitalizmu nije moguća druga baza za podelu sfera uticaja, interesa, kolonija itd. osim snaga učesnika u deobi, snaga opšte-ekonomska, finansijska, vojna itd. A snaga tih učesnika u deobi menja se ne jednako, jer u kapitalizmu ravnomernog razvijatka pojedinih preduzeća, trustova, industrijskih grana, zemalja ne može biti. Pre pola veka Nemačka je bila šaka jada, ako njenu kapitalističku snagu uporedimo sa snagom onadšnje Engleske; tako isto — Japan u poređenju s Rusijom. Zar je „moguće“ pretpostaviti da će za deset-dvadeset godina ostati neiz-

²⁹ „Osnovna osobenost najnovijeg kapitalizma jeste gospodstvo monopolističkih saveza najkrupnijih preduzetnika. Takvi monopolii su najčvršći kada se u jedne ruke prigrabe svi izvori sirovina, i mi smo videli sa kakvom revnošću međunarodni savezi kapitalista usmeravaju svoje snage na to da protivniku oduzmu svaku mogućnost konkurenčije, da pokupuju, na pr. ležišta gvozdene rude ili izvore naftе itd.“

V. I. Lenjin: „Izabrana dela“, knj. X, str. 86.

menjen odnos snaga između imperijalističkih država? Apsolutno nije moguće.”³⁰

U periodu stvaranja kolonijalnih carstava 1860 godine raspored zemalja na rang listi svetskih sila po ekonomskoj i vojnoj snazi bio je sledeći: Engleska, Francuska, Nemačka i Sjedinjene američke države. Već 1880. godine dolazi do izvesnih promena u odnosu snaga. Prvo mesto čvrsto i dalje drži Engleska, drugo mesto zauzimaju SAD, zatim dolazi Nemačka i najzad Francuska. Godine 1900. taj se odnos i dalje menja. Engleska gubi vodeći položaj u najvažnijim industrijskim granama. Udeo Eggleske u svetskoj proizvodnji neprekidno opada. Englesku prestižu ne samo SAD već i Nemačka. Francuska se učvršćuje na začelju liste.

Nemačka je početkom XX veka postala prva industrijska sila u Evropi, a druga u svetu. Izvršena teritorijalna podela sveta nije više odgovarala snazi nemačkih monopola. Nemački monopolji i finansijski kapitali našli su se u težem položaju u odnosu na monopole SAD, Engleske i Francuske, kako u pogledu izvora sirovina, tako i u pogledu sfera za izvoz robe i plasman kapitala. Monopoli SAD imali su široko područje američkog kontinenta koje je imalo veliku apsorpcionu moć robe i kapitala. Monopoli Engleske i Francuske imali su ogromna eksplataciona područja kolonijalnih carstava.

Snazi nemačkih monopola nije odgovarala postojeća teritorijalna podela sveta. Nemačka, koja je dospela na jedno od prvih mesta u svetu po privrednom potencijalu, počinje prvi svetski rat. Kroz veliko krupolje od 1914. do 1918. godine, Nemačka je pokušala da izvrši ponovnu teritorijalnu podelu sveta i da preotme kolonije Engleskoj i Francuskoj. Iste pobude su imale i Austrougarska i Italija. Austrougarska je ušla u rat da bi učvrstila svoje gospodstvo nad porobljenim slovenskim narodima, kao i da bi pokorila Srbiju i Crnu Goru i uspostavila potpunu dominaciju na Balkanu. Teritorijalne pretenzije Italije kretale su se oko Južnog Tirola, Istre, Slovenačkog primorja s Trstom, dela Dalmacije i Albanije, kao i proširenje u Africi. Nemačka, Austro-Ugarska i Italija našle su zajednički izraz svojih imperijalističkih težnji u stvaranju trojnog saveza. Na drugoj strani došlo je do stvaranja ANTANTE — saveza — druge skupine imperijalističkih sila, koje su želele da očuvaju i prošire svoja kolonijalna carstva, kao i da unište konkurenta koji im je ugrožavao prednost. Antantu su sačinjavali: Velika Britanija, Francuska i Rusija.

Prvi svetski rat je završen pobedom nad imperijalističkim silama koje su ga izazvale. Međutim, nemački imperijalizam je bio u prvom svetskom ratu pobeden, ali ne i uništen. Za uništenje nemačkog imperijalizma bila je potrebna promena društveno-ekonomskih odnosa. A do toga nije došlo. Nemačka finansijska oligarhija dovodi Hitlera i fašizam na vlast, kao sredstvo za ostvarenje svojih imperijalističkih težnji. Fašisti čitavoj privredi daju vojni karakter otvoreno pripremajući Nemačku za rat.

³⁰ V. I. Lenjin: „Izabrana dela”, knj. X, str. 121.

I nemački imperijalisti počinju drugi svetski rat sa otvorenim parolama „borba za životni prostor” i javnim planovima za ponovnu teritorijalnu podelu sveta. Nacisti svoja imperijalistička osvajanja počinju „anšlusom” Austrije 1938. godine. U proleće 1939. godine objavljaju rat Čehoslovačkoj, a 1. septembra Hitler je objavio rat Poljskoj. 3. septembra iste godine uše su u rat Velika Britanija i Francuska, koje su dale garancije Poljskoj. Tako je počeo drugi svetski rat, koji se kasnije proširio i na mnoge druge države. Nemačkom imperijalizmu priključuju se i italijanski i japanski imperijalizam, čiji su se monopolii našli u sličnoj situaciji kao i Nemački.

Međutim, i drugi svetski rat je završen porazom imperijalističkih sila koje su ga i izazvale.

Prvi svetski rat, koji je izbio kao rezultat zaoštravanja protivrečnosti kapitalizma doveo je do prskanja lanca imperijalizma na jednoj šestini zemljine kugle. Pod vodstvom Lenjina izvođavana je pobeda prve proleterske revolucije — velike Oktobarske revolucije.

Velika Oktobarska revolucija pokazala je slabost imperijalizma, a sa druge strane otvorila je perspektive proletarijatu čitavog sveta i ugnjetenim nacijama, za borbu protiv klasnog i nacionalnog ugnjetavanja.

Drugi svetski rat doveo je do daljeg prskanja lanca imperijalizma. Više od jedne trećine svetskog stanovništva i nešto više od jedne četvrtine kopnene površine sveta prešlo je, posle drugog svetskog rata, na direktnu izgradnju socijalizma. Pored toga, u deceniji koja je usledila iza rata došlo je do potpunog raspadanja kolonijalnog sistema vladavine. Kolonijalnog jarma oslobođena se više od jedne milijarde ljudi. Drugi svetski rat doveo je do suprotnih rezultata od onih kojima su težile imperijalističke sile. On je uvukao imperijalistički sistem vladavine u duboku krizu. Prodiranje socijalizma i socijalističkih ideja u svetskim razmerama, raspad kolonijalnog sistema, beda i nezadovoljstvo širokih masa pretili su daljim socijalističkim revolucijama. Velike imperijalističke sile Engleska, Francuska i Nemačka, bile su znatno oslabljene ratnim naporima. Svetski sistem kapitalizma bio je ugrožen, a mesto vodećeg ostalo je upražnjeno. Velika Britanija koja je tu ulogu vršila više od jednog i po stoljeća bila je u nemogućnosti da zadrži svoju funkciju prve imperijalističke sile i čuvara svetskog sistema kapitalizma.

Na drugoj strani, SAD koje su dugo očekivale svoju šansu, u toku drugog svetskog rata udvostručile su svoju proizvodnju i postale nosilac polovine ukupne proizvodnje kapitalističkog sveta. Uslovi za zauzimanje vodećeg mesta bili su idealni. To se moglo postići bez velikih žrtava i bez novog svetskog rata za ponovnu teritorijalnu podelu sveta. Drugo, kapitalizam kao svetski sistem trebalo je održati i iz razloga sopstvene sigurnosti zbog frontalnog nadiranja socijalizma.

Uz ogromna finansijska sredstva, finansijska oligarhija SAD učvrstila je svoje vodstvo u kapitalističkom svetskom sistemu. Ona je pre-

uzela ulogu svetskog policijaca kapitalizma protivu socijalizma.³¹ Pošto jedan totalni rat protivu socijalizma nosi sobom neprocenjiv rizik da i sam agresor bude uništen američki imperijalizam se orijentisao na ostvarenje „konkretnijih” ciljeva. Ti „konkretniji” ciljevi američkog imperijalizma mogu se svesti na sledeće:

a) Sprečiti razvoj oslobođenih zemalja u pravcu socijalizma i obezbediti se od uticaja socijalističkih zemalja na ove zemlje;

b) Zauzeti pozicije koje su zauzimali dojučerašnji kolonizatori i kroz razne forme kolonijalizma i neokolonijalizma nastaviti eksploraciju ovih područja. U savremenim uslovima imperijalistički rat za ponovnu teritorijalnu podelu sveta — tipa prvog i drugog svetskog rata postaje apsurdan čak i kao teorijska pretpostavka. Ali zato postoje mogućnosti da se drugim metodama ostvare imperijalistički ciljevi.

Imperijalizam nije izmenio svoju suštinu iako su se izmenili uslovi za vođenje imperijalističkih ratova. Osnovne karakteristike imperijalizma koje je Lenjin naučno obradio ne samo da važe i danas u potpunosti, već još više dobijaju na snazi, pogotovo ona koja se odnosi na neravnometerni razvitak kapitalizma i na toj osnovi uspostavljanje prevlasti one imperijalističke sile koja se nalazi prva na rang listi po ekonomskoj i vojnoj snazi. Danas su to SAD, čiji je imperijalizam glavni nosilac agresivnih akata u savremenom svetu. Radi ilustracije, dovoljno je pomenuti samo nekoliko krupnijih agresivnih akcija imperijalističkih krugova SAD, koji su mogli da se pretvore u svetsku katastrofu: Berlinska kriza, Korejski rat, Laos, Kambodža, Egipat (1956.), komplikacija na Bliskom istoku, Kuba, Kongo, Kipar, rat u Vijetnamu, agresija Izraela na Egipat, razni pučevi širom sveta, itd.

Savremeni imperijalizam je glavni inicijator blokovske podeljenosti sveta, hladnog rata i trke u naoružanju koja je dobila fantastične razmere. Od 1950—1969. godine SAD su na ime direktnih izdataka na odbranu utrošile 987,3 mlrd. dolara. U armiji se nalazi preko tri i po miliona ljudi. Navedeni podaci rečito ukazuju na sve veći parazitizam i truljenje kapitalizma u eposi imperijalizma.

Savremeni imperijalizam je sve protivurečnosti kapitalizma zaostrio i podigao na viši stepen. On je u potpunosti potvrdio Lenjinove teorijske stavove o imperijalizmu kao najvišoj fazi u razvitku kapitalizma sa kojom kapitalizam ulazi u fazu svoga raspadanja. To potvrđuje frontalni prodor i razvoj socijalizma iza drugog svetskog rata. Lenjinovo naučno predviđanje „da je imperijalizam predvečerje socijalne revolucije proletarijata”³² u potpunosti se ostvaruje.

Dr Jovan Petrović

³¹ Marta 1947. godine u poznatoj Trumanovoj doktrini izraženi su globalni ciljevi američke spoljne politike: „da mora biti politika Sjedinjenih država da pomaže slobodne ljude, koji se upiru pokušajima da budu podjarmljeni od naoružanih manjina ili pod vanjskim pritiskom” i dalje: „Gdje god se razvije komunistička pobuna, Sjedinjene države će je uništiti. Gdje god se Sovjetski Savez pokuša proširiti, na svakoj tački njegovih velikih granica, Sjedinjene države će mu se odupreti. Sjedinjene države će postati svjetski antikomunist, antiruski policijac.”

D. E. Fleming: *The Cold WAR and Its Origins 1917 — 1960.*, New York, 1961, str. 446. Citirano prema: Paul A. Baran, Paul M. Sweezy: „Monopolni kapital”, „Svijet savremene stvarnosti”, Zagreb, 1969, str. 174.

³² V. I. Lenjin: „Izabrana dela”, knj. X, str. 16.

LA THEORIE LENINISTE DE L'IMPERIALISME DANS LES CONDITIONS ACTUELLES

RÉSUMÉ

Le génie créateur de Lénine a enrichi le marxisme sur le plan théorique et pratique. Lénine a qualitativement contribué au développement de tous les domaines du riche trésor du marxisme. Par sa profonde compréhension de l'essence et de toutes les finesse de l'enseignement révolutionnaire de Marx, Lénine a élevé à un niveau supérieur la théorie marxiste dans presque tous ses domaines. Mais ce n'est pas tout. En partant de la doctrine révolutionnaire de Marx, Lénine a réussi à remporter la première révolution socialiste, inaugurant ainsi une nouvelle étape dans l'évolution de l'humanité. Lénine a sacrifié tout son être à la lutte pour la nouvelle société en lui consacrant toutes ses pensées et actions. Pour toutes ces raisons, la science range Lénine parmi les classiques du marxisme et appelle marxisme-léninisme la nouvelle vue sur le monde, la nouvelle conception du monde.

Lénine a fourni une importante contribution à la doctrine économique de Marx — qui est l'œuvre fondamentale de sa théorie. La théorie leniniste de l'impérialisme constitue une contribution particulière à cet égard. L'œuvre de Lénine „L'impérialisme en tant que stade supreme du capitalisme” est la continuation directe de l'enseignement de Marx sur l'époque du capitalisme monopoliste, que Marx avait génialement prévue.

La théorie leniniste de l'impérialisme montre même de nos jours sa force vitale, malgré les changements radicaux qui se sont déroulés dans le monde depuis la mort de Lénine. Les changements intervenus dans l'impérialisme contemporain sont les suivants:

1) La concentration et la centralisation incomparablement plus poussées du capital et de la production et, sur cette base, la monopolisation des économies des pays capitalistes développés. La militarisation des économies des pays impérialistes développés, en premier lieu des USA, a eu pour effet la création d'organisations monopolistes géantes dans le domaine des armements. La militarisation de l'économie et l'apparition des monopoles géants dans les armements avaient pour conséquence de nouvelles déformations dans l'action des lois économiques du capitalisme. Les monopoles sur le plan des armements prélevent par des moyens non économiques la part du lion du profit des branches non monopolistes, et même des monopoles qui ne se livrent pas à la fabrication d'armes, que l'Etat préleve par des moyens non économiques. Sur cette base s'aggravent les contradictions de l'impérialisme: accélération de la tendance à la baisse du taux des profits et oppositions entre les monopoles dans les armements et les autres branches monopolistes et non monopolistes.

2) L'oligarchie financière crée une union personnelle avec l'appareil d'Etat, les sommets de la caste militaire et les représentants des monopoles géants dans les armements. Un complexe militaire et industriel se développe, embrassant la force militaire et l'industrie. Le complexe militaire et industriel devient une force particulière superposée à la société, qui exerce une influence déterminante sur tous les événements économiques, politiques et sociaux aux USA. Ce complexe militaire et industriel comporte le danger potentiel de changement du mode de vie et du système social existant aux USA, assumant la dictature sur toute la société. Sur le plan international, le complexe militaire et industriel constitue une menace incessante pour la paix.

3) L'exportation de capitaux, un des traits les plus caractéristiques de l'impérialisme, revêt des mormes particulières. Les USA deviennent le principal pays exportateur de capitaux dans le monde. L'Etat devient de plus en plus le titulaire de l'exportation de capitaux et, à côté des formes d'investissement et de crédit, apparaît l'exportation de capitaux sous forme d'aide militaire et économique. Le fossé s'approfondit entre les pays développés et sous-développés. Une part considérable du revenu national des pays développés est transférée dans les pays développés sous forme de profits, de taux d'intérêt et de dividendes.

4) Dans la lutte pour le partage économique du monde, au lieu des alliances monopolistes privées sont formées des alliances étatistico-monopolistes d'Etat — systèmes économiques supernational — ayant pour but la défense contre les autres systèmes semblables et l'imposition de leur prédominance à d'autres groupements.

5) Les conditions des guerres impérialistes pour un nouveau portage territorial du monde — du type de la première et de la seconde guerre mondiale — ont changé, à la suite de la pénétration frontale et du développement du socialisme, ainsi que de la dissolution du système classique de domination coloniale. Cependant, malgré le changement des conditions, l'essence de l'impérialisme est restée inchangée. Les USA ont pris la tête du système capitaliste mondial et les prétentions impérialistes visent maintenant à empêcher le développement ultérieur du socialisme et à prendre les positions occupées récemment par les colonisateurs, afin de continuer l'exploitation de ces régions par diverses formes de colonialisme et de néocolonialisme.

L'impérialisme contemporain a aggravé et élevé à un niveau supérieur toutes ces contradictions du capitalisme. Il a entièrement confirmé les positions théoriques de Lénine sur l'impérialisme.

